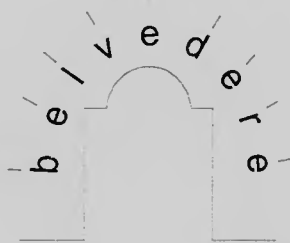

FEITEN EN CIJFERS

Just Walter en Adriaan Haartsen/ Wageningen

project voor cultuurhistorie en ruimtelijke ordening
van de ministeries OC en W, LNV en VROM

REEKS NO. 4 - UITGAVE VAN HET PROJECT BELVEDERE

BOEKMAN*stichting*

Studiecentrum voor kunst, cultuur en beleid

Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
telefoon bibliotheek 020-624 37 39
fax 020 - 638 52 39
e-mail e.boekman@inter.NL.net

De uitleentermijn bedraagt 4 weken. Verlenging met 4 weken is mogelijk, tenzij de publikatie inmiddels is gereserveerd.

De uitleentermijn is verstreken op:

1-11-1999

Belvedere: feiten en cijfers

Adriaan Haartsen
Just Walter

Boekmanstichting - Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel. 6243739

IKC-Natuurbeheer

Voorwoord

"Feiten en cijfers" is deel 4 van de zogeheten Belvedere-reeks. Belvedere is een interdepartementaal samenwerkingsproject van OCW, VROM en LNV en heeft tot doel het beleid inzake cultuurhistorie beter af te stemmen en de relatie tussen het cultuurhistorie-beleid en het ruimtelijke orderingsbeleid te optimaliseren.

Om met deze afstemming te kunnen beginnen, is het van belang om te weten hoe de zaken er op dit moment voor staan. Hoe is het gesteld met de cultuurhistorische waarden in ons land, wat is het beleid, welke instrumenten staan voor de realisering van het beleid ter beschikking en welke relevante informatie is er op het gebied van de cultuurhistorie beschikbaar? Op deze vragen wordt in dit rapport een antwoord gegeven.

De nadruk in dit rapport ligt bij de ambities en inspanningen van het rijk, en dat bewust is afgezien van inventarisatie van alle activiteiten die bij provincies en gemeenten zijn en worden ondernomen. In het vervolg van het Belvedere-project komen de relaties met de andere overheidslagen en de particuliere organisaties uiteraard nader aan de orde. De zorg voor het cultureel erfgoed en een kwalitatief hoogwaardig cultuurlandschap is immers een zaak waarvoor iedereen zich verantwoordelijk moet voelen! Het is bovendien een zaak van internationaal belang, zoals in 1995 is onderschreven door de Raad van Europa: *"recommends that the governments of member States shape their policies for cultural landscape area conservation and managed evolution within the context of general landscape policy, in accordance with the principles set out in the Appendix to this Recommendation"*.

De cultuurhistorische kwaliteiten van stedelijke en landelijke gebieden staan onder grote druk. De archeologische informatiewaarde van onze historische binnensteden is de afgelopen decennia drastisch achteruitgegaan; er is een achterstand in restauratie en onderhoud van historische panden en ook het buitengebied geeft een verlies aan historische diepgang te zien. Zoals in de Natuurverkenning 1997 is geformuleerd: *"Geconcludeerd kan worden dat de karakteristieke kwaliteiten van het Nederlandse landschap in sterke mate worden bedreigd. De grote en toenemende dynamiek in het landschap is kennelijk ongrijpbaar voor het landschapsbeleid in zijn huidige vorm"*. De achteruitgang heeft zich voltrokken ondanks aanzienlijke inspanningen die al hebben plaatsgevonden, zoals blijkt uit de hoofdstukken 2 en 3 van dit rapport. Kennelijk is er meer nodig, zoals ook in de Natuurverkenning is opgemerkt: *"Het verdient derhalve aanbeveling om de huidige en nieuwe bedreigingen te pareren met een beleidscorrectie, waarin de tekortkomingen van het huidige landschapsbeleid zijn verbeterd. Een meer anticiperende benadering gecombineerd met een instrumentele versterking is hiervoor nodig."*

Het is de taak van het Belvedere-project deze benadering nader uit te werken. Hiervoor vormen de gegevens die in 'Feiten en Cijfers" zijn verzameld een waardevolle bouwsteen.

Namens de stuurgroep Belvedere,

drs R.J.M. van Hengstum

Inleiding

In dit rapport zijn feiten en cijfers verzameld ten behoeve van het project Belvedere. Doel hiervan is een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de huidige stand van zaken omtrent het rijksbeleid inzake cultuurhistorie, het instrumentarium, de toestand van de cultuurhistorie en de meest relevante cultuurhistorische informatie.

1. *Cultuurhistorie: hoe staat het ervoor?*

Nederland lijkt steeds eentoniger en eenvormiger te worden. In het landelijk gebied verdwijnen de 'extremen': de zeer besloten landschappen en de grote open ruimten, ten gunste van de half-open landschappen. In het landelijk gebied zowel als in de stad vindt erosie plaats van het bodemarchief. Functieverlies en gebrek aan onderhoud vormen voor alle cultuurhistorisch waardevolle elementen en patronen een (potentiële) bedreiging.

In een aantal recente publicaties wordt ingegaan op de actuele toestand van de cultuurhistorische waarden van ons land (Natuurverkenningen 1997, Toestand van het bodemarchief, Strategisch Plan Monumentenzorg).

2. *Rijksbeleid*

Aan de hand van recente beleidsuitspraken wordt een beeld geschetst van de wijze waarop de rijksoverheid zijn taak inzake cultuurhistorie omschrijft, waarbij onderscheid gemaakt wordt in algemeen beleid, specifiek op cultuurhistorie gericht beleid en overig beleid.

Behalve de beleidsuitspraken is een beeld geschetst van het vigerend beleid, en is op kaart aangegeven waar dit beleid geografisch geïdentificeerd kan worden.

3. *Instrumenten*

Er is een groot aantal wetten en regelingen, die in beginsel voor de uitvoering van het beleid kunnen worden ingezet. De werking of werkingssfeer verschilt echter nogal: de Monumentenwet is een voorbeeld van sectorwetgeving, de Wet op de Ruimtelijke Ordening daarentegen is een facetwet zonder specifieke cultuurhistorische doelstelling. De Wet Bodembescherming is om heel andere redenen in het leven geroepen maar kan in sommige opzichten ook bijdragen tot behoud van cultuurhistorische waarden. Een belangrijk instrument is ook de Wet op de Stads- en Dorpsvernieuwing. Behalve de werkingssfeer verschilt ook het sturingsmechanisme van de verschillende wetten en regelingen nogal: gebods- en verbodsbepalingen (bv Monumentenwet), fiscale maatregelen (Natuurschoonwet), prestatiebeloning (Relatienota, Beschikking Bosbijdragen).

4. *Cultuurhistorische informatie.*

Voor een goede belangenafweging en een volwaardiger plaats van cultuurhistorie bij bestemming, inrichting en beheer is bruikbare informatie nodig. In hoofdstuk 4 is een overzicht samengesteld van beleidsrelevante literatuur en van landelijk/landelijk toepasbare integrale onderzoeken en gegevensbestanden op het gebied van archeologie, historische bouwkunde en historische geografie.

In de volgende hoofdstukken zijn de vier hoofdonderwerpen, in de volgorde zoals ze hierboven zijn gepresenteerd, nader uitgewerkt.

1. De toestand van de cultuurhistorie

De vraag hoe het gesteld is met de cultuurhistorische waarden in Nederland is moeilijk te beantwoorden. Er is geen duidelijk beeld van de beginsituatie: welke cultuurhistorische waarden waren er op een bepaald tijdstip, bijvoorbeeld in 1900, of in 1850? Dit is niet bekend en het is dus niet eenvoudig aan te geven hoeveel er verloren is gegaan. Bovendien hebben we te maken met een dynamische verzameling: er verdwijnen cultuurhistorische waarden, maar er komen ook weer nieuwe bij. Dit geldt nauwelijks voor de archeologie, maar speelt wel een rol bij de historisch-geografische en bouwkundige waarden. Tenslotte is het moeilijk een uitspraak te doen over de toestand van de cultuurhistorische waarden omdat ze enerzijds deel uitmaken van het omringende landschap enerzijds deels hun waarde aan ontlenen. Een cultuurhistorisch object kan onveranderd zijn gebleven, maar toch een geringere betekenis hebben gekregen doordat de landschappelijke context veranderd is.

Steekproefsgewijze inventarisatie van perceelsvormen (1987)

In het rapport 'Steekproefsgewijze inventarisatie van perceelsvormen in Nederland' (Barends, 1987; rapport nr 1927, Stichting voor Bodemkartering) is een vergelijking gemaakt tussen 1900 en 1980 van een aantal aspecten van de percelering. Gekeken is naar de vorm van de percelen, het bodemgebruik, de aanwezigheid van perceelsrandbegroeiing en bijzondere kenmerken, zoals geknikte of S-vormige percelen. Enkele van de resultaten:

-de perceelsvorm

Het verspreidingsbeeld van blokvormige en strookvormige percelen heeft geen grote veranderingen ondergaan. Wel is er een afname van lange, smalle percelen te constateren ten gunste van vierkante of rechthoekige percelen.

- in de regelmatigheid van percelen is weinig verandering gekomen, er is zelfs een neiging naar een toename van de onregelmatigheid.

- ongeveer 1/3 van de percelen in Nederland is onveranderd of licht veranderd, 1/3 matig veranderd en 1/3 sterk veranderd.

- er is een sterke afname in de perceelsrandbegroeiing geconstateerd.

- tussen 1900 en 1980 is het percentage grasland met 10% gestegen, het percentage bouwland met 2,5% en het percentage glastuinbouw met 0,5; ook het aandeel van bos is omhoog gegaan: met 2,5%. Grote daler is het aandeel van heide: een afname van 15%.

Levend Verleden (1989)

In het kader van het Natuurbeleidsplan is de studie 'Levend Verleden'. Een verkenning van de cultuurhistorische betekenis van het Nederlandse landschap' verschenen. Hierbij is gebruik gemaakt van een onderzoek naar de veranderingen (tussen 1840 en 1980) in de historisch-geografische kenmerken van het landschap (Cultuurhistorische Kartering van Nederland; Profijt en Bakermans 1988). Uit de studie komt onder meer naar voren dat de historisch-geografische kenmer-

ken (percelering, patroon van wegen, waterlopen en dijken) in meer dan 75% van het land sterk veranderd zijn.

Nota Landschap (1992)

"De constatering in de Visie Landschapsbouw 1977 dat 'tempo en schaal van de veranderingen zo sterk zijn toegenomen dat het landschap zich niet meer kan aanpassen en dus ook niet meer aan zichzelf kan worden overgelaten' is nog steeds van kracht. Er komt teveel in te korte tijd op het landschap af."

"Dit vraagt om een adequaat antwoord op de ontwikkelingen die de kwaliteit van het landschap aantasten. Om welke ontwikkelingen gaat het? Op tal van plaatsen is de samenhang tussen de abiotische ondergrond en de oorspronkelijke occupatie- en grondgebruiksvormen verloren gegaan; zo zijn er in de zandgebieden en in Zeeland duidelijke veranderingen opgetreden in de omtrek en de vorm van percelen. Veel steden en dorpen hebben zich uitgebreid ten koste van het landelijk gebied en zonder in te spelen op lokale landschapspatronen. In de maat van de open ruimten in het landschap treedt een duidelijke nivellering op: zowel de kleinschalige als de grote open gebieden nemen in aantal af; de middenmaat neemt toe. Door deze en soortgelijke veranderingen neemt de identiteit van de verschillende landschappen af."

De degradatie van de archeologische betekenis van de bodem (1994)

In dit rapport (intern rapport nr. 13, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodem-onderzoek) is een beeld geschetst van de aftakeling van het bodemarchief in stad en landelijk gebied. Geschat is hoeveel de archeologische informatiewaarde van de bodem de afgelopen 40 jaar is achteruitgegaan. In het landelijk gebied is het beeld als volgt:

ingreep	achteruitgang bodemarchief
bebouwing	7,2%
infrastructuur	2,0%
delfstoffenwinning	0,3%
commerciële bosbouw	0,4%
landbouw	23,2%
totaal:	ca 33%

"Binnen een periode van 40 jaar is volgens deze conservatieve schatting een derde deel van de archeologische informatiewaarde van de Nederlandse bodem vernietigd. Vooral de intensivering van de landbouw en de verstedelijking zijn hieraan debet." (pag.7).

In de oude (Middeleeuwse) binnensteden is de situatie eveneens ernstig. De oude binnensteden maken weliswaar slechts een klein deel uit van de totale oppervlakte, maar de dichtheid aan archeologische resten (en dus de informatiewaarde) is veel hoger. Uit de berekening "valt op te maken dat de aftakeling van het bodemarchief in de oude steden ernstig is. Over de hele linie kan de destructiegraad in de binnensteden op minstens 20% worden geschat. Daarbij moet echter aangetekend worden dat daarvan ruim 10% in de periode 1950-1978 vernietigd was, maar dat in slechts 10 jaren tijd (tot ca 1988) nog eens 10% met vernietiging bedreigd werd. Gevreesd moet worden dat het verstoorde areaal in feite groter is dan deze cijfers suggereren. In de eerste plaats omdat er waarschijnlijk na 1980 meer destructieve ingrepen in de bodem hebben plaatsgevonden dan in 1980 konden worden voorzien. Voor een deel zal het hierbij gaan om autonome ontwikkelingen, dat wil zeggen niet door de overheid geïnitieerde projecten en ingrepen. En in de tweede plaats omdat in het onderzoek straten en pleinen wel in het totale oppervlak van de binnensteden, maar niet in dat van het verloren en bedreigde oppervlak zijn meegeteld. Juist daar is de afgelopen decennia veel vernield door riolering en het leggen van leidingen en kabels." (pag. 8).

Monumenten goed gefundeerd. Strategisch plan Monumentenzorg (1994)

"Het onderzoeksrapport 'Monumenten beter bekeken' laat zorgvuldig onderbouwd zien hoe hoog de nood inmiddels gestegen is. Allereerst passen hier kort de voornaamste kwantitatieve conclusies de revue".

- restauratiebehoefte huidig monumentenbestand: f 5,7 mld in de komende 50 jaar, waarvan f 3,6 mld in de komende 10 jaar.
- restauratiebehoefte nieuwe monumenten (MSP): f 57 mln jaarlijks vanaf het jaar 2000.
- subsidie onderhoud (BROM): jaarlijks f 20 mln.
- extra investering beschermde stads- en dorpsgezichten: f 21 mln jaarlijks in de periode 1995-2005.

Natuurverkenning 97 (1997)

"Verandering in de cultuurhistorische kenmerkendheid

De kenmerkendheid van een landschapstype wordt naast de open- of geslotenheid in belangrijke mate bepaald door cultuurhistorische elementen en patronen, die de sociaal-economische en ecologische geschiedenis van een gebied tonen. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om de geschiedenis van occupatie en ontginning, de ontwikkelingen in de landbouw en de waterstaat. De cultuurhistorische waarden worden onderverdeeld in archeologische, bouwkundige en historisch-geografische waarden. Alleen de veranderingen van de cultuurhistorische waarden zijn in kaart gebracht met de steekproef. Voor vier landschapstypen met een hoge dynamiek is de verandering in een selectie van kenmerkende elementen weergegeven in tabel s-1. (niet opgenomen). Hieruit valt af te lezen dat de kenmerkendheid

van landschappen verloren gaat, zodat de verscheidenheid in het landschap als geheel vermindert. Er vindt een proces van nivellering plaats.” (pag. 48).

“Landschapsbeleid in internationaal perspectief

De landschappen waar de internationale toerist voor naar Nederland trekt, worden kennelijk door het Nederlandse landschapsbeleid als zo vanzelfsprekend ervaren dat men er weinig prioriteit aan toekent. Dit valt te illustreren met het feit dat internationaal relatief zeldzame en typerende landschappen, zoals veenlandschappen, zeeleigebieden en droogmakerijen weinig geprononceerd worden in het nationale beleid. Landschappen die voor Nederland zeldzaam zijn maar in Europa wel veelvuldig voorkomen, worden daarentegen wel in hoge mate door het beleid erkend. Een en ander geeft aan dat de internationale context bij beleidsbepaling, zoals die inmiddels bij flora- en faunabescherming zijn uitwerking heeft gekregen, nog van de grond moet komen.” (pag.100).

In hoofdstuk 4.7 Beleidskeuzen en sturingsfilosofie, wordt gesteld dat voor diverse doelstellingen van het beleid inzake de groene ruimte herbezinning op de sturingsfilosofie moet plaatsvinden, onder andere ten aanzien van :

“- het behoud van in (inter)nationaal opzicht unieke landschappelijke kwaliteiten, waarvoor een nationale beleidsreactie op zijn plaats lijkt (te concretiseren in taakstellingen, geld en instrumenten).” (pag. 164).

Woonverkenningen MMXXX. Wonen in 2030 (1997)

In het rapport Woonverkenningen MMXXX wordt een beeld gegeven van mogelijke en te verwachten ontwikkelingen in de volkshuisvesting. Uit de verkenningen komt naar voren dat het kwaliteitsaspect in het woonmilieu in de toekomst steeds belangrijker zal worden. *“Ook de belevingswaarde van de woonomgeving is van groot en toenemend belang, gelet op de groeiende behoefte aan identiteit. Hierbij gaat het om zaken als diversiteit, het stedenbouwkundig ontwerp, de esthetiek en de herkenbaarheid. De herkenbaarheid heeft een fysieke en sociale dimensie. In de fysieke omgeving komt de geschiedenis van de buurt of wijk terug. Het vormt de materiële neerslag van een lang bouw- en veranderingsproces, ofwel de versterking van de geschiedenis.”* (pag. 48). De behoefte aan herkenbaarheid en identiteit komt zowel in de stedelijke als in de landelijke woonmilieus tot uiting. De totale vraag naar landelijke woonmilieus in 2030 ligt tussen de 1,2 en 1,8 miljoen huishoudens (pag. 53).

Ruimtelijke Verkenningen (1997)

De betekenis die de inwoners van ons land hechten aan de kwaliteit van de omgeving komt ook tot uitdrukking in de resultaten van een onderzoek dat de Rijksplanologische Dienst in het kader van Nederland 2030 heeft

laten uitvoeren. Onderzocht is welk beeld de Nederlanders hebben van hun leefomgeving en wat voor toekomstverwachtingen zij hiervoor hebben. Zo wordt de variatie aan landschappen in Nederland door 85% van de ondervraagden als belangrijk gezien; 65% vindt de landschappelijke gevarieerdheid één van de pluspunten van Nederland, slechts 7% vindt het landschap weinig afwisselend.

85% van de ondervraagden verwacht dat ons land in de toekomst steeds meer volgebouwd zal worden. 47% verwacht dat de afwisseling van het landschap zal afnemen en slechts 14% verwacht een grotere gevarieerdheid.

Landschappelijke kwaliteit wordt dus door vrijwel iedereen van belang geacht, terwijl veel ondervraagden de indruk hebben dat ontwikkelingen in de nabije toekomst deze kwaliteit negatief zullen beïnvloeden.

2. Cultuurhistorie in het rijksbeleid

Een aantal recente beleidsnota's (vanaf 1990) is onderzocht op beleidsuitspraken ten aanzien van cultuurhistorische waarden. Er is uitsluitend gekeken naar het rijksbeleid; de vele activiteiten die provincies en gemeenten hebben ontplooid zijn buiten beschouwing gebleven. In paragraaf 2.1 is het geformuleerde beleid weer gegeven en in paragraaf 2.2 is een indeling gemaakt in soorten beleid, namelijk algemeen beleid en specifiek op cultuurhistorie gericht beleid. Deze laatste categorie is vervolgens onderverdeeld in beleid met en beleid zonder juridische status.

2.1 Beleidsuitspraken

De volgende nota's zijn onderzocht op hun bijdrage aan het cultuurhistoriebeleid:

- Ondernemen in toerisme (1990)
- VINEX (1994)
- Structuurschema Groene Ruimte (1995)
- Dynamiek en vernieuwing (1995)
- Randstad en Groene Hart. de Groene Wereldstad (1996)
- Balans Visie Stadslandschappen (1996)
- Actualisering VINEX (1996)
- Pantser of Ruggengraat. Cultuurnota 1997-2000 (1996)
- De architectuur van de ruimte (1996)

Bij elke nota is kort de aard van de nota aangegeven; vervolgens zijn de voor cultuurhistorisch beleid belangrijke uitspraken weergegeven. De tussen aanhalingstekens geplaatste cursieve tekstgedeelten zijn citaten.

Ondernemen in toerisme (1990)

Brief van de staatssecretaris van Economische Zaken aan de Tweede Kamer om trent het toeristisch beleid voor de jaren '90 (1990).

In de nota zijn vier thema's uitgewerkt waarop het rijksbeleid wordt gericht:

- Nederland-Waterland
- de stedelijke knooppunten
- het cultuurhistorisch erfgoed
- de kust

Nederland-Waterland.

"In dit thema wordt het produkt Nederland-Waterland niet alleen gezien als een produkt dat op het water wordt aangeboden, maar zeker ook op het land. Ik noem als voorbeeld de aantrekkingskracht van ook uit cultuurhistorisch oogpunt

aantrekkelijke steden en stadjes aan het water, waarbij er een sterke trend is om de relatie met het water op te waarderen."

Het cultuurhistorisch erfgoed.

"Het derde thema, waarop het toeristisch beleid met voorrang gericht zal worden, het cultuurhistorisch erfgoed, is een andere zeer sterke troef van Nederland in de concurrentiestrijd om de internationale toerist. Op het gebied van dit thema heeft Nederland immers veel te bieden: monumenten, musea en vele steden en stadjes die een grote cultuurhistorische waarde hebben."

In het voortgangsrapport 'Werken aan concurrentiekracht' (1996) wordt geconstateerd dat zowel de kust, als de combinatie cultuur en steden de belangrijkste vakantiebestemmingen zijn. Voor beide geldt echter dat de buitenlandse concurrentie steeds sterker wordt. In het rapport worden maatregelen aangekondigd om deze concurrentie het hoofd te bieden en het aandeel van Nederland in de totale toeristisch-recreatieve bestedingen in Noord-West Europa te vergroten.

VINEX (deel 4 , 1994)

Planologische kernbeslissing nationaal ruimtelijk beleid

"Binnen het beleid ten aanzien van de monumentenzorg, dat gericht is en blijft op het behoud en herstel van cultuurhistorische waarden, wordt aan de samenhang van de ruimtelijke ontwikkeling een groter belang toegekend. Bij de inzet van middelen voor de monumentenzorg zal het rijk, bij gelijke urgentie vanuit cultuurhistorisch oogpunt, prioriteit geven aan de (centrale delen van de) stadsgewesten alsmede aan plaatsen en gebieden daarbuiten met een concentratie van toeristisch-recreatieve en cultuurhistorische bezienswaardigheden." (pag 16)

"Het rijksbeleid gaat ervan uit dat in beginsel alle natuurgebieden en andere natuurwetenschappelijk belangrijke en cultuurhistorisch waardevolle structuren en situaties, cultuurmonumenten en gezichten in het landschap worden beschermd en toereikend beheerd. (...)

Tevens dienen beeld en structuur van voor ons land karakteristieke landschappen te worden beschermd. Provincies en gemeenten wordt gevraagd de in ecologisch en landschappelijk opzicht belangrijke elementen van kleine omvang te beschermen en toereikend te beheren en waar mogelijk natuurontwikkeling te bevorderen. (...)

Ruimtelijk ingrepen en ontwikkelingsactiviteiten die het algehele karakter, de wezenlijke kenmerken en de samenhang en waarden van natuurgebieden en karakteristieke landschappen kunnen schaden, worden niet dan in geval van zwaarwegende maatschappelijke belangen in uitvoering genomen. De aanwezigheid van zulke belangen zal op basis van voorafgaand onderzoek moeten worden vastgesteld, waarbij tevens moet worden nagegaan of aan deze belangen redelijkerwijs niet of op andere wijze of elders kan worden tegemoet gekomen.

In het Structuurschema landbouw, natuur en openluchtrecreatie (Structuurschema Groene Ruimte, red.) wordt uitgewerkt hoe de positie van de natuurgebieden wordt verbeterd door de realisering van de ecologische hoofdstructuur en met welke instrumenten de verschillende waarden in karakteristieke landschappen alsook de ruimtelijke en functionele samenhang tussen die waarden zullen wor-

den beschermd.

In genoemd structuurschema worden waardevolle cultuurlandschappen tevens concreet ruimtelijk aangeduid. In aanvulling op het gestelde hierboven dient het beleid tot optimaal behoud en ontwikkeling van waardevolle cultuurlandschappen richtinggevend door te werken in provinciale streekplannen en gemeentelijke bestemmingsplannen.

Voor de veenweidegebieden is het beleid gericht op het instandhouden van het open, waterrijke en verweven karakter, op een duurzaam agrarisch gebruik en op het behoud en waar mogelijk versterking van de ecologische infrastructuur.” (pag 31)

Structuurschema Groene Ruimte deel 4: planologische kernbeslissing (1995)

Deze planologische kernbeslissing bevat het ruimtelijk beleid van het rijk voor een aantal functies van het landelijk gebied (land- en tuinbouw, natuur, openlucht-recreatie en toerisme, bos en landschap), zoals het door het parlement is goedgekeurd.

Voor het beleid inzake cultuurhistorie zijn met name de volgende thema's van belang:

- algemene landschapskwaliteit
- nationaal landschapspatroon
- gebieden behoud en herstel bestaande landschapskwaliteit
- behoud karakteristieke openheid
- waardevolle cultuurlandschappen

algemene landschapskwaliteit.

“Het beleid is gericht op het bevorderen van de algemene landschapskwaliteit. Daartoe wordt gestimuleerd dat bij de planning en vormgeving van ruimtelijke structuren deze mede worden gebaseerd op de landschappelijke kenmerken die bepalend zijn voor de identiteit van de verschillende landschapstypen en voor specifieke gebieden en elementen in het landschap.”

beleidsprogramma:

- a. *“Het rijk streeft naar behoud en versterking van de verscheidenheid in het landschap, voor zover die op nationale schaal van belang is. Deze verscheidenheid is aangegeven in negen landschapstypen.”*
- b. *“Het rijk hanteert de aandachtspunten voor planvorming en advisering, zoals weergegeven in de regeringsbeslissing Nota Landschap, als uitgangspunten voor planvorming waarbij het rijk betrokken is.”*
- c. *“Andere overheden worden verzocht de aandachtspunten te betrekken in hun ruimtelijk beleid.”*

nationaal landschapspatroon.

“Het rijksbeleid is gericht op de duurzame instandhouding en verdere ontwikkeling van een selectie van die patronen en elementen die op nationale schaal bepalend zijn voor de identiteit.”

beleidsprogramma:

- a. *Het nationaal landschapspatroon is weergegeven op kaart 18 van de Nota Landschap. Het bestaat uit bestaande en nog te ontwikkelen*

delen

b. *Het rijk verzoekt provincies en gemeenten ruimtelijke ontwikkelingen af te stemmen op de kenmerken van het nationaal landschapspatroom.*

bestaande delen:

c. *"Het ruimtelijk beleid is gericht op behoud van de bestaande wezenlijke kenmerken van de in in de Nota Landschap onderscheiden landschapstypen. De kenmerken waar het hier om gaat betreffen ruimtelijke elementen, cultuurhistorische ontginnings-kenmerken, aardkundig waardevolle patronen en natuurlijke sedimentatie- en erosieprocessen. Ze zijn nader aangeduid in de Nota Landschap."*

d. *"De bestaande delen worden gevormd door de grotere natuurterreinen en boscomplexen, de belangrijkste kleinschalige gebieden, gebieden met een concentratie van buitenplaatsen en landgoederen en een aantal bijzondere patronen en elementen waaronder de grote defensielinies en een aantal bijzondere dijken."*

e. *"De bescherming van de belangrijkste waarden van het nationaal landschapspatroom tegen ruimtelijke ingrepen wordt gewaarborgd door de planologische beschermings-formules behorende bij de Ecologische Hoofdstructuur, de gebieden behoud en herstel bestaande landschapskwaliteit en de gebieden behoud karakteristieke openheid."*

f. *"Het nationaal landschapspatroom zal in het kader van de gebiedsvissies worden uitgewerkt."*

gebieden behoud en herstel bestaande landschapskwaliteit.

"Het beleid is gericht op behoud en herstel van het gehele karakter van gebieden, die - door de aanwezigheid van landschappelijke waarden - in sterke mate medebepalend zijn voor de kwaliteit van het landschap op nationale schaal. "

beleidsprogramma:

a. *"De uitwerking van dit beleid is gericht op behoud en herstel van cultuurhistorische en aardkundige elementen en patronen, de kleinschaligheid, de ruimtelijke samenhang en de schoonheid (landschappelijke gaafheid) van de gebieden. De gebieden behoud en herstel bestaande landschapskwaliteit zijn aangeduid op kaart 12" (van het SGR).*

b. *"Het beleid in de gerangschikte Natuurschoonwet-landgoederen en historische buitenplaatsen met een aanleg die dateert van voor 1850 is gericht op de instandhouding van ruimtelijke samenhang van de landgoederen en buitenplaatsen als geheel, alsmede van de natuur-, cultuur- en landschappelijke waarden van onderdelen daarvan. Het beleid is erop gericht mogelijkheden te bieden om het publiek kennis te laten nemen van de aanwezige waarden en het bieden van recreatief gebruik voor zover dit geen afbreuk doet aan de instandhouding van de waarden."*

c. *"Het rijksbeleid staat ruimtelijke ingrepen en ontwikkelingen die de cultuurhistorische waarden, de ruimtelijke samenhang, de schoonheid en/of de aardkundige waarden van de hierboven genoemde gebieden*

aantasten niet toe. Alleen bij zwaarwegend maatschappelijk belang kan hiervan worden afgeweken. De aanwezigheid van een dergelijk belang zal op basis van een voorafgaand onderzoek moeten worden vastgesteld. Hierbij zal tevens moeten worden nagegaan of aan dit belang niet op andere wijze of elders tegemoet kan worden gekomen."

d. "De begrenzing van de op kaart 12 SGR aangegeven gebieden is globaal aangeduid. In samenwerking met de provincies worden in de gebiedsvisies natuur, bos en landschap ligging en aard van de aardkundige en cultuurhistorische waarden bepaald en worden de gebieden begrensd."

e. "Het beleid met betrekking tot het behoud van historisch-geografische elementen en patronen wordt in samenhang met het beleid voor het behoud en beheer van archeologische en historisch - bouwkundige elementen verder ontwikkeld."

f. "Aan de provincies wordt gevraagd de aardkundig waardevolle elementen en patronen aan te geven en te beschermen in hun milieubeleidsplan."

g. "Aan andere overheden wordt gevraagd de planologische bescherming over te nemen in hun streek- en bestemmingsplannen."

Behoud karakteristieke openheid.

"Het beleid is gericht op het instandhouden van de aanwezige verscheidenheid via het tegengaan van verlies van karakteristieke openheid."

beleidsprogramma:

a. "Het rijk heeft een aantal gebieden die worden gekenmerkt door grote openheid en die bovendien kwetsbaar zijn indicatief aangeduid als gebieden met 'behoud karakteristieke openheid' (kaart 12). De beleidsuitspraken zijn globaal afgewogen."

b. "Het rijksbeleid is erop gericht de kenmerkende openheid van deze gebieden in stand te houden."

c. "Provincies en gemeenten worden gevraagd in hun streek- en bestemmingsplannen te voorzien in het veiligstellen van de openheid in de aangeduide gebieden."

Waardevolle Cultuurlandschappen

In het Structuurschema zijn elf Waardevolle Cultuurlandschappen aangewezen. Anders dan de term doet vermoeden zijn deze gebieden niet in de eerste plaats geselecteerd vanwege hun grote cultuurhistorische betekenis. Waardevolle cultuurlandschappen zijn *"multifunctionele gebieden met uitzonderlijke natuur- en landschapswaarden, grote recreatieve aantrekkelijkheid en een duurzame land- en bosbouw; deze waarden hangen onderling nauw samen en geven deze gebieden, de waardevolle cultuurlandschappen, een markant eigen karakter. De landbouw is in belangrijke mate drager van de natuur- en landschapswaarden. De spanning tussen de landbouw en de andere functies is verminderd."*

Als strategie wordt geformuleerd: *"Het rijk vraagt de provincies en de betrokkenen en hun organisaties in de als waardevol cultuurlandschap aangewezen gebie-*

den gezamenlijk een toekomstperspectief op te stellen, gericht op geïntegreerde, duurzame ontwikkeling van de gebieden, en initiatieven te ontplooiën om dat perspectief door middel van een projectmatige aanpak dichterbij te brengen.”

Er worden geen specifieke uitspraken gedaan over de cultuurhistorische waarden van de waardevolle cultuurlandschappen; ze liggen alle in de ‘gebieden behoud en herstel bestaande landschapskwaliteit’.

Dynamiek en vernieuwing (1995)

Nota van de Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij over de prioriteiten op het gebied van landbouw, natuurbeheer en visserij.

- *“de rol van particulieren bij het natuurbeleid wordt waar mogelijk versterkt.”*
- *“het beleid voor het landelijk gebied is gericht op het realiseren van een zo goed mogelijk evenwicht tussen landbouw, natuur, bos en recreatie. Gezamenlijke kansen moeten beter worden benut.”*
- *“naast de natuurwaarde wordt ook de cultuurwaarde van landschappen verder ontwikkeld.”* (pag 8)

“Bij discussies over nieuwe veranderingen in het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid zal Nederland kiezen voor:

- *inkomenstoelagen waar mogelijk gekoppeld aan randvoorwaarden inzake natuur- en landschapsbeheer.*

Nota Randstad en Groene Hart. De groene wereldstad (1996)

“De cultuurhistorische organisaties hebben tijdens de Groene Hartgesprekken een krachtig pleidooi gevoerd voor meer aandacht voor de cultuurhistorische kwaliteiten in het Groene Hart. Het wordt noodzakelijk geacht bij de verdere ontwikkeling van het Hart rekening te houden met de eigenstandige, landschappelijke en cultuurhistorische waarde van het gebied (historisch-geografisch, monumentaal, archeologisch). Het kabinet heeft besloten met een subsidie van VROM, LNV en OCW een onderzoek uit te voeren om die waarden nauwkeurig te beschrijven en vast te leggen. Inmiddels is een eerste proeve van die inventarisatie- en waardenkaart gereed. Deze kaart geeft het unieke en bijzondere van het Groene Hart aan. Het is de bedoeling die waardenkaart te betrekken bij belangrijke ruimtelijke beslissingen.” (pag. 75)

Balans Visie Stadslandschappen (1996)

Brief van de minister van LNV aan de Tweede Kamer over de visie van LNV ten aanzien van de ontwikkelingen in de stad-landrelaties.

“Het begrip Stadslandschap geeft aan dat het beleid voor de groene ruimte sterker zal worden bepaald door het besef dat ecologische, landschappelijke en recreatieve waarden substantieel bijdragen aan een hoogwaardig woon- werk- en leefklimaat, waardoor ook het vestigingsklimaat voor bedrijven wordt verbeterd. Het stadslandschap is daarmee ook economisch van waarde.” (pag. IV)

Actualisering Vinex (Deel 1. Partiële herziening PKB Nationaal Ruimtelijk Beleid 1996)

Brief van de Minister-President en de Minister van VROM over de gedeeltelijke herziening van de VINEX met voorstellen voor verstedelijking in de periode 2005-2010.

Het hoofdstuk beleidskeuzen voor de dagelijkse leefomgeving wordt als volgt aangevuld en gewijzigd (de aanvullingen zijn vet gedrukt):

"c. Bij het veiligstellen van basiswaarden moeten burgers en overheid voor zowel het stedelijk als het landelijk gebied er zorg voor dragen dat:

- de gebouwde omgeving en de openbare ruimte niet in verval raken

- steden, dorpen en landelijk gebied niet vervuilen

- bepaalde groepen in de steden en op het platteland niet onvrijwillig ruimtelijk geïsoleerd raken

- steden, dorpen en landschappen niet eenvormig worden en dat de historisch gegroeide situatie, inclusief archeologische waarden, niet onherkenbaar wordt en dat deze ingeval van versterking tenminste gedocumenteerd wordt. Daarom dient vanaf het begin van het ruimtelijk planvormingsproces de historische ontwikkeling en de cultuurhistorie in de vorm van bebouwing, archeologie en cultuurlandschap in de afweging te worden betrokken. In het algemeen dient architectonische en stedenbouwkundige kwaliteit te worden nagestreefd(...)

- er voldoende recreatieve groenvoorzieningen beschikbaar en bereikbaar zijn."

(pag. 18).

Pantser of ruggengraat. Cultuurnota 1997-2000

Nota van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen over het cultuurbeleid in de periode 1997-2000.

"Het concept van de compacte stad, dat enige tijd de boventoon heeft gevoerd in discussies over ruimtelijke ordening, heeft een aanzienlijke verdichting van de bebouwing en de infrastructuur teweeggebracht, soms ten koste van de cultuurhistorische kwaliteit. De infrastructurele plannen, die voor de nabije toekomst zijn ontworpen, vergroten de druk op de stedelijke omgeving verder. Het is een noodzaak om bij de ruimtelijke ordening ook op lokaal niveau uitdrukkelijk rekening te houden met cultuur. Niet alleen om onherstelbare schade te voorkomen, maar ook om de culturele kwaliteiten van een stad, nu en later, zo goed mogelijk te kunnen benutten. Ik denk daarbij in de eerste plaats aan cultuurhistorische waarden en belangen. Veel gemeenten zijn op dat terrein al actief, zoals bijvoorbeeld uit de aanwijzing van beschermde stadsgezichten blijkt. Ze kunnen daarbij gebruik maken van de extra gelden voor de monumentenzorg en van cultuurhistorische inventarisaties."

"Bouwen en de aanleg van infrastructurele werken - ook ondergronds - vereisen grote aandacht voor de archeologische schatten in onze bodem. Vooral in de bodem van binnensteden kan grote schade worden aangericht als onvoldoende zorgvuldigheid in acht wordt genomen. Waar aantoonbaar een nationaal belang in het geding is en behoud gewenst is, zal ik overwegen gebruik te maken van de beschermingsmogelijkheden van de Monumentenwet. Stadsarcheologen, waarvan er gelukkig steeds meer komen, spelen hierbij een belangrijke rol. Dat de ar-

cheologische monumentenzorg, ook bij grootschalige stedelijke ingrepen, voldoende soepel en met succes zijn rol kan meespelen, is treffend aangetoond bij de aanleg van de Rotterdamse spoortunnel.” (pag. 29-30)

Monumenten

Thema's voor het monumentenbeleid in de komende jaren zijn:

- uitvoering van werkplan 'Op de bres' (achterstallig onderhoud rijksmonumenten), voortvloeiend uit het Strategisch Plan Monumentenzorg, overzicht en evaluatie van de resultaten vóór 2000,
- stimulering van provinciale steunpunten monumentenzorg,
- selectie en waardering van monumenten en stads- en dorpsgezichten, actueel houden van het monumentenregister,
- in 1998 wordt een plan van aanpak betreffende monumenten van voor 1850 naar de kamer gestuurd,
- de zorg voor industrieel erfgoed zal worden geïntegreerd in het reguliere beleid,
- aandacht voor de periode van de wederopbouw: 1945 - 1960.

Archeologie

Thema's voor het archeologische monumentenbeleid zijn:

- uitvoering geven aan het verdrag van Malta. Kernpunten van het verdrag zijn de volledige erkenning van het archeologische belang in planologische besluitvormingsprocessen en de praktische uitwerking van het principe dat de veroorzaker betaalt,
- oplossingen zoeken voor de archeologische problemen in VINEX-lokaties,
- grotere nadruk op preventie bij bodemingrepen, waarbij de beschikbaarheid van informatie op de verschillende overheidsniveau van belang is,
- verzelfstandiging van de ROB, omvorming tot een voorwaarden-scheppende, initiërende en stimulerende dienst,
- ontwikkeling selectiebeleid voor archeologische monumenten en voor de

uitwerking van oude opgravingen (de achterstand in de uitwerking moet vóór 2000 worden weggewerkt),

- oprichting "Nederlands Instituut voor scheeps- en onderwaterarcheologie".

Cultuurhistorie en ruimtelijke ordening

"Bij de herinrichting van Nederland is de band met het verleden essentieel, zowel in de steden als daarbuiten. De ruimtelijke kwaliteit is gediend met behoud, herstel en ontwikkeling van cultuurhistorische waarden, zoals stads- en dorpsgezichten of waardevolle cultuurlandschappen. Het gaat erom bestaande kwaliteiten te gebruiken als basis voor nieuwe ontwikkelingen, liefst creatief en inspirerend, waar nodig beperkend. Thans staan enkele grote ingrepen in de omgeving op stapel, zoals de Betuwelijn, de Hogesnelheidslijn en de VINEX-woongebieden. Zij zullen het beeld van Nederland ingrijpend wijzigen. Als wij daarop niet attent zijn, kan in de overdrachtelijke betekenis van het woord een vervlakking van stad en land het gevolg zijn. Daarom ambieer ik versterking van de culturele factor in de ruimtelijke ordening." (pag. 67-68)

De volgende aandachtspunten worden daarbij geformuleerd:

- intensievere betrokkenheid van OCW bij de RPC
- gezamenlijke bijdragen van ROB en RDMZ aan PPC's
- werken aan samenhang tussen architectuurbeleid, monumentenbeleid en archeologiebeleid. Contact tussen ARMOLA en Architectuurplatform.
- versterking van Armola

"Om het cultuurhistorisch argument een helder kader te verschaffen, zal ik met de collega's van VROM en LNV op korte termijn de cultuurhistorische kwaliteiten in Nederland op hoofdlijnen vastleggen. Daarbij denk ik aan een gezamenlijke beleidsnotitie met een beleidskaart, die in de eerste helft van deze cultuurnotaperiode aan de Tweede Kamer wordt toegezonden. Dit voornemen sluit aan op het inventarisatieproject voor cultuurhistorische waarden (project 33, red.) uit het Natuurbeleidsplan. Bij dit project zal met de betrokken rijksdiensten zoals de ROB, de RDMZ en het IKC-Natuurbeheer worden samengewerkt. De visies die op provinciaal niveau worden ontwikkeld op een cultuurhistorische hoofdstructuur zullen hierbij moeten worden betrokken. Dit alles neemt niet weg dat er nog andere mogelijkheden bestaan, die intensiever zouden kunnen worden benut. Bijvoorbeeld de Milieu-effectrapportage, waarin de cultuurhistorie een volwaardige plaats heeft gekregen.

Van diverse zijden is voorgesteld om de werking van de bestaande regels voor de bescherming van stads- en dorpsgezichten uit te breiden tot grotere gebieden. Ik constateer dat het mogelijk is om de soms beperkte werkingssfeer iets uit te brei-

den. Het is echter juridisch niet wenselijk de reikwijdte van het instrument te verop te rekken. Of er behoefte is aan een geheel nieuwe regeling voor grotere gebieden, zal nader worden onderzocht. Daarbij zal ook de bruikbaarheid worden bezien van bijvoorbeeld landschapsgezichten uit het ontwerp Natuurbeschermingswet. Overigens berust de primaire verantwoordelijkheid voor het historisch cultuurlandschap bij de minister van LNV.

In het landelijk gebied zal de komende decennia veel veranderen. Daardoor komen er nieuwe kansen voor behoud, herstel en ontwikkeling van natuur, landschap en cultuurhistorie. Publieksgerichte activiteiten, die de bijzondere bewoningsgeschiedenis van Nederland laten zien, kunnen ertoe bijdragen dat deze mogelijkheden zo goed mogelijk worden benut. Vooral in de sfeer van cultuurhistorisch toerisme en recreatie wil ik in overleg met andere ministeries nagaan in hoeverre informatiecentra, cultuurhistorische routes en andere presentatievormen dit kunnen stimuleren. " (pag. 68 - 69).

De architectuur van de ruimte (1996)

Brief van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen over het architectuurbeleid.

"Binnen de betrokken departementen zal een inventarisatie worden gemaakt van projecten en andere activiteiten waarbij de rijksoverheid als opdrachtgever optreedt, die van invloed zijn op de verschijningsvorm van het landschap of dat op middellange termijn kunnen worden. Dit met het doel de culturele dimensie van deze projecten tijdig te onderkennen. Het gaat daarbij onder meer om vormgeven aan infrastructuur en de inpassing ervan in het landschap. "

"De rijksoverheid is ook als beheerder van grote delen van het landelijk gebied direct betrokken bij de ruimtelijke en architectonische kwaliteit van het landschap. Alhoewel er sprake is van min of meer geleidelijke processen, kunnen keuzen die in het natuur- en landschapsbeheer worden gemaakt, sterk bepalend zijn voor de verschijningsvorm van het landschap. Het Staatsbosbeheer (ca. 200.000 ha in beheer) streeft naar een terreinbeheer waarbij zowel natuurwaarden als cultuurhistorische waarden en landschapswaarden in samenhang worden beheerd. Er wordt naar gestreefd het deskundigheidsniveau van beheerders met het oog op de gewenste (landschaps)architectonische kwaliteit te verhogen, onder meer door het entameren van toegepast landschapsonderzoek." (pag. 23)

2.2 Indeling in categorieën beleid, ruimtelijke vertaling

Inleiding

Het overzicht van het vigerende beleid op het gebied van cultuurhistorie kan aan de hand van een aantal kaartbeelden worden gepresenteerd. Daarmee wordt duidelijk voor welke (geografische) gebieden en locaties een vorm van 'gebiedsgericht' beleid aanwezig is. Dit houdt echter tevens in dat niet specifiek gebiedsgericht beleid op de kaarten buiten beeld blijft. Voorbeelden hiervan zijn de gevolgen verdrag van Malta en de planologische monumentenzorg.

Soorten beleid

Een indeling van vigerende *soorten beleid* kan plaatsvinden naar (juridische) hardheid van het beleid, in combinatie met de mate waarin directe invloed op het cultureel erfgoed vanuit het beleid mogelijk is. Hierover is voor de verschillende instrumenten redelijk snel duidelijkheid te krijgen. Andere indelingen, bij voorbeeld op grond van de effectiviteit van het instrumentarium, kennen als belangrijk nadeel het ontbreken van een analyse op grond waarvan zo'n indeling mogelijk is.

De indeling volgens het hierboven genoemde principe levert een drietal gradaties op. In de eerste plaats is er een onderscheid naar 'specifiek cultuurhistorisch beleid' en naar 'niet-specifiek beleid' (waarbij cultuurhistorie een onderdeel is van een groter geheel). Het verschil tussen beide ligt in de mogelijkheden voor de vorming van zelfstandig beleid. In beginsel mag van het 'specifieke beleid' een grotere, of in ieder geval meer directe sturing verwacht worden dan van het 'niet-specifieke beleid'. Het 'specifieke beleid' kan vervolgens worden onderverdeeld in beleid waarbij sprake is van (juridische) bescherming en beleid waarbij dat niet het geval is. Dit onderscheid is van belang aangezien de juridische bescherming in beginsel mogelijkheden biedt voor een stevige basis onder het beleid (naar instrumentarium, financiering, belangenbehartiging etc.).

De indeling van soorten beleid naar bovengenoemde driedeling van 'niet-specifiek', 'specifiek beleid-geen bescherming' en 'specifiek beleid-wel bescherming' is voor de laatste categorie het meest eenvoudig en voor de eerste categorie het minst eenvoudig aan te geven. Het 'niet-specifieke beleid' beslaat immers een zeer breed terrein (generiek beleid; beleid van andere sectoren). Alle vormen van beleid met een ruimtelijke dimensie kunnen in beginsel op directe dan wel indirecte wijze van invloed zijn op het cultureel erfgoed.

Dit zeer brede veld is in het kader van Belvedere niet in z'n totaliteit geïnventariseerd en geanalyseerd. Er is voor dit overzicht een keuze gemaakt voor die beleidsvelden waarin cultuurhistorie als onderdeel in een groter geheel expliciet genoemd wordt, en waarmee in de praktijk 'ook iets mee gedaan wordt'. Dit betekent onder meer dat het nationaal ruimtelijk beleid in het overzicht niet is weergegeven. Weliswaar is in het 'koersenverhaal' (VINEX) de 'blauwe koers' mede gebaseerd op cultuurhistorische waarden, maar dit betekent niet dat er specifiek cultuurhistorisch beleid voor deze koersgebieden is geformuleerd. Ander voorbeeld: bij de aanwijzing van bodembeschermingsgebieden is in een enkel geval de aanwezigheid van cultuurhistorische waarde mede in de motivering tot die aanwijzing betrokken. Toch wordt dit beleidsinstrument niet in

het overzicht opgenomen: het gaat hier te veel om een incident, voorkomend bij een instrument dat zich nu juist richt op niet-antropogene aspecten.

Beleidsvelden

Het vigerende beleid op het gebied van cultuurhistorie kan naar *beleidsveld* worden onderverdeeld in de drie (traditionele) beleidsvelden - archeologie, historische geografie en historische (steden)bouwkunst. In sommige gevallen is echter sprake van geïntegreerd beleid; dit is als aparte categorie aangegeven, namelijk als 'cultuurhistorie integraal'.

De matrix

De resultaten van de indeling naar *soort beleid* en naar *beleidsveld* zijn in een matrix ondergebracht. Bij het invullen daarvan is een onderscheid gemaakt naar:

- 'vigerend beleid', matrix rij 1, 2, 3 (bijvoorbeeld: reeds beschermde gezichten),
- 'voort te zetten beleid', matrix, rij 4 (bijvoorbeeld: in de naaste toekomst aan te wijzen gezichten),
- 'beleidsintenties' en 'mogelijk toekomstig beleid': dit onderdeel is een logische vervolg op beide vorige categorieën. Door het toekomstige karakter en de onduidelijke beleidsmatige hardheid valt deze categorie buiten de kaart voor het vigerend beleid. Het overzicht aan beleidsintenties en mogelijk toekomstig beleid wordt op een aparte kaart aangegeven.

Een aantal onderwerpen scoort in meer dan een rij.

Kartografische presentatie

Bij de invulling van de matrix is met een ster aangegeven of de informatie over de betreffende categorie op dit moment of op korte termijn (voorjaar 1998) kartografisch beschikbaar is. Voor elk aldus gemarkeerd onderwerp ontstaat een (deel)kaart.

Voor verschillende onderdelen zijn de gegevens niet kartografisch aanwezig, dit geldt met name voor het beleidsveld historische (steden)bouwkunst.

Voor zover het bekend is, wordt per item tussen haakjes aangegeven om hoeveel objecten of terreinen het gaat.

OVERZICHT VIGEREND BELEID CULTUUR-HISTORIE

<div style="border: 1px solid black; width: 100px; height: 20px; margin-bottom: 5px;"></div> BELEIDSVELD — → — SOORT BELEID	ARCHEOLOGIE (OCW)	HISTORISCHE GEOGRAFIE (LNV)	HISTORISCHE (STEDEN) BOUWKUNST (OCW)	CULTUURHISTORIE INTEGRAAL (OCW/LNV/VRM)
1 NIET-SPECIFIEK OP CULTUURHISTORI E GERICHT BELEID		*GEBIEDENBEH OUD OPENHEID (17)		*LANDRINRICHTINGSGEB . IN VOORBEREIDING () * VINEX-LOCATIES () 0 BEHEERSPLANNEN; SBB, NM, DEFENSIE () 0 BEHEERSREGELINGEN RELATIENOTA () * WCL'S (11) * NATIONALE PARKEN (10) 0 AANGEKOCHTE TERREINEN TERREINBEHERENDE INSTANTIES; SBB, NM () *ROM-GEBIEDEN (11)
2 SPECIFIEK CULTUURHISTO- RISCH BELEID; NIET BESCHERMD	* TERREINEN VAN (ZEER) HOGE ARCHEOLOGIS- SCHE WAARDE () *INDIKATIEVE AR- CHEOLOGISCH E WAARDENKAA RT (VLAKDEKKEN D)	0 GEBIEDEN BE- HOUD EN HERSTEL (CA 17)	0 GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN, MIP (CA. 800)	
3 SPECIFIEK CULTUURHISTO- RISCH BELEID; BESCHERMDE OBJECTEN STRUCTUREN	*MONUMENTE N (CA 1400)	0 LANDGOEDERE N EN BUITENPLAAT- SEN, NATUURSCHOO N-WET (1354)	* STADS-EN DORPSGEZICHT EN (CA 320) * BUITENPLAATSE N (CA 200) 0 OBJECTEN (CA 45.000)	*WERELDERFGOEDLIJST (3)

4 VOORT TE ZETTEN BELEID (UIT 1-3)	0 MONUMENTEN		0 STADS- EN DORPSGEZICHT EN; MSP (CA 200) 0 BUITENPLAATSE N (CA 200) 0 OBJECTEN	0 NOMINATIE WERELDERFGOEDLIJST (CA 18) 0 NATIONALE PARKEN (CA 11) 0 LANDINRICHTINGSGEB. 0 AANKOOP TERREINEN TERREINBEHERENDE INSTANTIES
---	-----------------	--	---	---

* gegevens op overzichtskaart aanwezig (uiterlijk voorjaar 1998)

0 gegevens niet op overzichtskaart aanwezig
(17) aantal objecten/terreinen

OVERZICHT BELEIDSINTENTIES EN MOGELIJK TOEKOMSTIG BELEID CULTUURHISTORIE

BELEIDSVELD SOORT BELEID	ARCHEOLOGIE (OCW)	HISTORISCHE GEOG- RAFIE (OCW)	HISTORISCHE (STEDEN) BOUWKUNST (OCW)	CULTUUR- HISTORIE INTEGRAAL (OCW/LNV/VR OM)
BELEIDSINTEN- TIES EN MOGE- LIJK TOEKOM- STIG BELEID		* 'TOP-100-GEBIE- DEN' (CA 65) 0 BESCHERMDE LANDSCHAPSGEZICHTEN	('GEZICHTEN' MET BIJZONDER KARAKTER) 0 20STE-EEUWSE STADSUITBREIDIN- GEN (10-TALLEN) 0 VOORMALIGE VERDEDIGINGSLI- NIES 0 INFRASTRUCTURE- LE, INDUSTRIËLE GEZICHTEN 0 STADSPARKEN (10-TALLEN) 0 'GROTE GEZICH- TEN'	0 NOMINATIE WERELDERF- GOEDLIJST

* gegevens op overzichtskaart aanwezig (uiterlijk voorjaar 1998)

0 gegevens niet op overzichtskaart aanwezig

(5) aantal objecten/terreinen

3. Het instrumentarium

3.1. INLEIDING

Het rijk c.q. de verschillende departementen beschikken over diverse instrumenten, waarmee het beleid met betrekking tot de cultuurhistorie gestalte wordt gegeven. Het betreft instrumenten, die

- a. specifiek voor dit terrein c.q. deelterreinen zijn ontwikkeld, bv. de Monumentenwet;
- b. een ander doel hebben, doch voor cultuurhistorie (kunnen) worden ingezet, bv. de Wet bodembescherming.

In eerste instantie wordt bij rijksinstrumenten gedacht aan wet- en regelgeving. In onderstaande inventarisatie ligt daarop dan ook het accent. Zoals in de inleiding reeds is gezegd, betreft onderstaande inventarisatie alleen de instrumenten van het rijk en niet die van andere overheden. Wel komen in het kort de instrumenten van provincie en gemeente aan de orde, zoals het provinciale streekplan en het gemeentelijke bestemmingsplan, die in nationale wetgeving i.c. de Wet op de ruimtelijke ordening hun grondslag vinden.

Naast wet- en regelgeving kent het rijk echter ook nog vele - zeer effectieve - instrumenten, die hun basis niet vinden in de wet- en regelgeving maar in politieke besluitvorming. Bij deze laatste categorie kan gedacht worden aan het sluiten van convenanten, het voeren van overleg, subsidiëring van particulier initiatief, het zorg dragen voor voorlichting en educatie en dergelijke. In paragraaf 3 wordt in het kort nog op deze instrumenten ingegaan.

Binnen de wet- en regelgeving zijn diverse 'sub-instrumenten' of sturingsmechanismen te onderkennen, die van belang zijn voor de beoordeling van het instrument :

- a. randvoorwaardenstellende sturing : gebod- en/of verbodsbepalingen in wet-en regelgeving;
vergunningen/ontheffingenbeleid;
- b. voorwaardenscheppende sturing : bv. facilitering door middel van financiën (subsidiëring, fiscale vrijstelling e.d.) of kennis (expertise, onderwijs, informatie, overleg e.d.)

In wet- en regelgeving kunnen beide sturingsmechanismen ook naast elkaar voorkomen.

3.2 WET- EN REGELGEVING

Hieronder volgt een opsomming van wetten en daarop gebaseerde (subsidie-)regelingen. Eerst wordt een overzicht gegeven van de wet- en regelgeving, die specifiek gericht is op een deelterrein van de cultuurhistorie i.c. de archeologie, historische bouwkunde en/of historische geografie, zoals de Monumentenwet en de Natuurschoonwet. Vervolgens passeren minder specifieke wet- en regelgeving de revue, die voor dit doel (kunnen) worden ingezet, zoals de Wet ruimtelijke ordening en de Landinrichtingswet.

Eerst wordt de strekking van het instrument weergegeven (reikwijdte), vervolgens wordt aangegeven op wie het rijk zich met dat instrument richt (doelgroep), waarna in het kort - voorzover bekend - enkele gegevens worden gepresenteerd over het - beoogde - effect (prestatie).

INSTRUMENT	REIKWIJDTE	DOELGROEP	PRESTATIE
Monumentenwet	<p>1. De Monumentenwet (1988) biedt de mogelijkheid om archeologische en bouwkundige waarden aan te wijzen als 'beschermd monument'. Het moet dan gaan om tenminste 50 jaar geleden vervaardigde zaken, die van algemeen belang zijn vanwege hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde.</p> <p>2. Tevens bestaat de mogelijkheid om groepen van onroerende zaken, die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel wetenschappelijke of cultuurhistorische waarden aan te wijzen als 'beschermd stads- en dorpsgezicht'.</p> <p>3. De minister van OC en W kan in bepaalde gevallen schadevergoeding verlenen in verband met een weigering van een vergunning.</p> <p>4. De minister van OC en W kan subsidie verstrekken ten behoeve van herstel of instandhouding van beschermde monumenten. Er bestaan drie subsidie-regelingen :</p> <ul style="list-style-type: none"> - Besluit rijkssubsidieregeling restauratie monumenten (BRRM) - Besluit rijkssubsidieregeling onderhoud monumenten (BROM) - Besluit rijkssubsidieregeling historische 	<p>Particulieren, privaat- en publiekrechtelijke instellingen</p> <p>N.B. De BRRM geldt voor alle beschermde monumenten. De BROM geldt slechts een beperkte - in het economisch verkeer zeer kwetsbare - groep, zoals kerkgebouwen, kastelen, molens, stoomgemalen e.d.. De BRHB betreft alleen gebouwen, bouwwerken en objecten, die vervaardigd zijn ten behoeve van de inrichting, aankleding en het gebruik van de parken en tuinen.</p>	<p>Momenteel (medio 1997) zijn circa 46.000 monumenten als 'beschermd monument' aangewezen en kent ons land circa 315 'beschermde stads- en dorpsgezichten'.</p> <p>Op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) zijn 1400 terreinen als archeologisch waardevol aangewezen; per terrein kunnen meerdere objecten voorkomen.</p> <p>Op de rijksbegroting 1997 zijn de volgende gelden gereserveerd :</p> <ul style="list-style-type: none"> * BRRM : 77,4 miljoen * BROM : 15,5 miljoen (waarvan 8,2 miljoen voor kerken en 1,1 miljoen voor molens) * BRHB : 0,5 miljoen <p>Ten behoeve van de Extra Impuls 1996-2002 is voor 1997 een bedrag van fl. 50 miljoen gereserveerd. Het bedrag dat door middel van fiscale tegemoetkomingen ten gunste van de zorg voor monumenten komt kan worden geschat op tenminste fl. 16 miljoen (1995)</p>

buitenplaatsen (BRHB)

5. De kosten van restauratie en onderhoud van beschermde (rijks-)monumenten zijn in bepaalde gevallen fiscaal aftrekbaar.

Verdrag van Malta

Het Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed, veelal aangeduid met het Verdrag van Valletta of het Verdrag van Malta is door ons land wel ondertekend, maar nog niet geratificeerd. Momenteel is nadere uitwerking in nationale wet- en regelgeving in voorbereiding, bv. de verplichting tot het archeologisch vooronderzoek bij 'grote ontwikkelprojecten' (vgl. milieu-effectrapport; MER).

Wereld Erfgoed Lijst

Hoewel de onder de UNESCO vallende World Heritage Convention geen rijksinstrument is, verdient de toepassing ervan in ons land vermelding. In 1992 ondertekende ons land deze overeenkomst, waardoor internationaal cultureel en natuurlijk erfgoed voor plaatsing op de lijst kan worden voorgedragen. Momenteel zijn Schokland, de Stelling van Amsterdam en Kinderdijk op de Wereld Erfgoed Lijst geplaatst.

Natuurbeschermings wet.

1. De Natuurbeschermingswet (1968) kan gebieden die van algemeen belang zijn om hun natuurschoon of hun natuurwetenschappelijke betekenis aanwijzen als 'beschermd natuurmonument' of 'staatsnatuurmonument'. Als gevolg van een aanwijzing als beschermd natuurmonument wordt in het aangewezen gebied een vergunningsstelsel van kracht voor schadelijke handelingen. Historisch-geografische waarden kunnen slechts worden aangewezen als sprake is van een combinatie met natuurwaarden.*

2. Ten behoeve van het beheer van een beschermd natuurmonument kunnen, in overeenstemming met de eigenaar en gebruiker, beheersplannen

Private en publieke terreineigenaren en -beheerders

Tot op heden zijn 221 gebieden aangewezen (in totaal 308.565 ha). Daaronder bevinden zich vele terreinen, die historisch-geografisch van belang zijn (schraalgraslanden, groeven, eendenkooien, uiterwaarden, buitenplaatsen, heide, bos e.d.)

worden vastgesteld.

3. De eigenaar of gebruiker kunnen in daarvoor in aanmerking komende gevallen een vergoeding krijgen voor de kosten die redelijkerwijze niet te hunnen laste kunnen blijven.

* Op 4 november 1997 heeft de Tweede Kamer ingestemd met een voorstel tot wijziging van de Natuurbeschermingswet, waarbij wordt bepaald dat Gedeputeerde Staten de bevoegdheid krijgen tot het aanwijzen van "beschermd landschapsgezichten". Een dergelijke aanwijzing verplicht de gemeenten een bestemmingsplan te maken, dat de bescherming van het beschermd landschapsgezicht waarborgt. Het wetsvoorstel ligt thans bij de Eerste Kamer.

Natuurschoonwet

1. De Natuurschoonwet (1928) is gericht op het behoud van landgoederen, zijnde 'terreinen, geheel of gedeeltelijk bezet met bossen en andere houtopstanden,..., waarvan het voortbestaan in de bestaande toestand voor het behoud van het natuurschoon wenselijk wordt geacht.'

2. De eigenaren van deze landgoederen kunnen in aanmerking komen voor fiscale tegemoetkomingen, als zij het landgoed 25 jaar aaneen in stand houden.

Landgoedeigenaren

Momenteel zijn 1354 landgoederen met in totaal 72.000 ha onder de Natuurschoonwet gebracht (dit betreft alleen de landgoederen in particulier bezit. De NSW-terreinen van bv. Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer zijn niet hieronder begrepen).

Beschikking bijdragen achterstallig historische tuinen en buitenplaatsen

De Beschikking bijdragen achterstallig onderhoud historische parken, tuinen en buitenplaatsen (1983) heeft tot doel er zorg voor te dragen dat cultuurhistorisch erfgoed van tuinen en parken van historische buitenplaatsen behouden blijven.

Particuliere eigenaren van parken en tuinen (>1 ha) van buitenplaatsen, waarvan de eerste aanleg dateert van vóór 1850 en nog voldoende herkenbaar aanwezig is.

Aan eigenaren wordt een subsidie verstrekt van 80 % van de kosten. Op de begroting van LNV 1998 is voor dit doel fl. 521.000 aan subsidiegelden gereserveerd. In 1996 is aan 30 eigenaren subsidie verleend. Dit LNV-bedrag is complementair aan een subsidie van fl. 0,5 miljoen van OCen W voor opstallen en ornamenten in tuinen (BRHB; zie onder 'Monumentenwet'; m.i.v. 1998

: fl. 1 miljoen).

Nationale parken

1. Nationale parken zijn gebieden van minimaal 1000 ha met een bijzondere natuurlijke en landschappelijke gesteldheid en goede recreatieve mogelijkheden.

2. Ten behoeve van ieder park wordt een breed gedragen, overkoepelend beheers- en inrichtingsplan opgesteld. Voorlichting en educatie nemen daarbij een belangrijke plaats in.

3. Voor het treffen van diverse voorzieningen worden extra financiën beschikbaar gesteld.

Bewoners, gebruikers (o.m. boeren, recreanten), instellingen, bedrijven en overheden in het betrokken gebied.

Tot op heden zijn 8 Nationale Parken definitief ingesteld., 2 zijn in oprichting en 5 in voorbereiding. Jaarlijks is er gemiddeld per park een half miljoen gulden beschikbaar voor maatregelen (beheer, herstel, ontwikkeling en voorlichting). Het aantal van 15 wordt door de minister van LNV als het optimale aantal Nationale parken beschouwd.

Waardevolle Cultuurlandschappen

1. Waardevolle Cultuurlandschappen (WCL's) zijn elf in het Structuurschema Groene Ruimte genoemde multifunctionele gebieden met uitzonderlijke natuur- en landschapswaarden, grote recreatieve aantrekkelijkheid en een duurzame land- en bosbouw.

2. Het Besluit Projectbijdragen WCL biedt de mogelijkheid voor financiële bijdragen en heeft een looptijd tot 1999.

Bewoners, gebruikers (o.m. boeren, recreanten), instellingen, bedrijven en overheden in het betrokken gebied.

Voor alle elf WCL's zijn zogenoemde Gebiedsperspectieven opgesteld. Tot op heden (t/m 1996) is door het rijk én derden fl. 121 miljoen geïnvesteerd. Voor de periode 1994 - 2001 is van rijkswege fl. 115 miljoen beschikbaar .

N.B. Het WCL-beleid wordt vorm gegeven met bestaande instrumenten, zodat de WCL's als zodanig geen eigen instrument zijn, maar wel sturend zijn wat betreft de inzet van instrumenten.

ROL/RAL-regeling

De Regelingen Onderhoudsovereenkomsten Landschapselementen en Aanwijzing Landschapselementen (ROL/RAL) worden sedert de overdracht aan de provincies in 1992 door dezen ingezet voor het behoud en herstel van landschapselementen.

Gebruikers en eigenaren van landschapselementen. De provincies hebben de uitvoering van de regeling overgedragen aan de provinciale stichtingen voor natuur- landschapsbeheer. Deze stichtingen richten zich op de

De omvang van de ROL/RAL in de afzonderlijke Gebieden Behoud en Herstel Bestaande Landschappelijke Kwaliteit, gemeten in overeenkomsten, landschapselementen en subsidiebedragen, lopen erg uiteen. In diverse provincies is het budget te klein om alle aanvragen te honoreren.

De bijdrage van het rijk voor personeel en materieel van de provinciale stichtingen is 7,8 miljoen (1998). In

inschakeling bij het landschapsbeheer op vrijwilligers, werkelozen en taakgestraften.

1996 werden door genoemde stichtingen gezamenlijk ongeveer 50.000 elementen, zoals onder meer knotbomen, hoogstamboomgaarden en grafheuvels, door 30.000 vrijwilligers onderhouden. Met 37.000 boeren was een onderhoudsovereenkomst gesloten.

Relatienota; Regeling Beheersovereenkomsten

1. De Relatienota (1975) is gericht op het tot stand brengen van een duurzame relatie tussen enerzijds de landbouw op uit het oogpunt van natuurbeleid waardevolle landbouwgronden en anderzijds op de bescherming van de aldaar voorkomende natuur- en landschapswaarden.

2. De veiligstelling van de waarden kan geschieden door verwerving c.q. aankoop als reservaat of door het sluiten van beheersovereenkomsten; alles geschiedt op vrijwillige basis.

3. In de Regeling beheersovereenkomsten is ook opgenomen de zognoemde EG-Bergboerenregeling, gericht op de agrarische bedrijfsvoering in gebieden met natuurlijke handicaps. Deze regeling is ook van toepassing in gebieden buiten de 100.000 ha Relatienotagebied.

Agrariërs

Momenteel is 32.000 ha van de 100.000 ha verworven. Met ruim 6000 agrariërs zijn beheersovereenkomsten afgesloten, Hiermee is een oppervlakte van ruim 45.000 ha gemoeid.

N.B. In het kader van de nota Dynamiek en Vernieuwing wordt gezien of in een deel van de gebieden de natuurdoelstellingen niet door aankoop maar door beheer door agrariërs kunnen worden gerealiseerd.

De Bergboerenregeling wordt op 11.600 ha (buiten de begrensde relatienotagebieden) toegepast.

Aankoop/verwerving

1. Verwerving (en beheer) van natuurterreinen, landgoederen en bossen is een van de oudste instrumenten voor de veiligstelling van natuur- en landschapswaarden : nog voordat sprake was van beschermingwetten en ruimtelijke ordeningswetten werd besloten dat

Staatsbosbeheer, Vereniging Natuurmonumenten, provinciale landschappen

Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de prov. Landschappen bezitten thans circa 360.000 ha. Ter afronding van de bezittingen van de grote terreinbeherende organisaties geldt een taakstelling van 36.000 ha. Momenteel is 10.800 ha aangekocht. Het jaarlijkse rijksbudget voor aankopen bedraagt fl.3 miljoen (begroting 1997) (en fl. 3 miljoen van de provin-

natuur en cultuurhistorische waarden te verwerven en als staatsbezit door Staatsbosbeheer te laten beheren (bv. Haagsche Bos). Sedert WO II verstrekt het rijk voor dit doel aankoopsubsidie aan particuliere natuurbeschermingsorganisaties; sedert 1967 worden bijdragen verleend in het beheer.

cies).

Ten behoeve van staatsaankopen (Staatsbosbeheer) is fl. 1 miljoen gereserveerd (1997).

N.B. Bezit en aankopen betreffen natuurterreinen. Een (groot) aantal van deze natuurterreinen bevat cultuurhistorische waarden (landgoederen en buitenplaatsen, defensielinies, grafheuvels, heidevelden e.d.), bij een aantal is dit niet het geval.

Regeling bijdragen landschapsplannen

1. De subsidieregeling landschapsplannen is gericht op 'behoud en versterking van de identiteit van het landschap'.

2. De regeling voorziet in een subsidie van 50 % in de kosten van de opstelling van een plan.

Provincie, gemeenten of samenwerkingsverband

Vanaf de jaren '80 zijn met subsidie 250 (gemeentelijke) landschapsbeleidsplannen opgesteld. 32 plannen zijn buiten de regeling tot stand gekomen. Van de 25 tussen 1992 en 2000 verwachte (regionale) zogenoemde Landschapsstructuurplannen zijn er tot op heden slechts 5 gerealiseerd.

Voor 1997 is fl. 411.000 beschikbaar.

Bijdrageregeling Landschapsverzorging

1. De regeling LVZ, gericht op de aanleg van landschappelijke beplanting (bv. houtwallen, singels, hagen e.d.) en erfbeplanting (singels, hagen, laanbomen, hoogstamvruchtbomen e.d.), geldt alleen in z.g. LVZ-gebieden (gebieden met een nationale landschappelijke betekenis, zoals de Gebieden Behoud en Herstel Bestaande Landschappelijke Kwaliteit).

2. De regeling kent z.g. normbedragen: bv. Landschappelijke beplanting: maximaal f. 10.000 per hectare; laanbomen maximaal fl 63,00 per stuk e.d. Particulieren krijgen 75 % van de normbedragen bij landschappelijke beplantingen en 50 % bij

Particulieren en gemeenten

Voor 1997 en 1998 is fl. 960.000 beschikbaar.

erfbeplantingen. Gemeenten krijgen in alle gevallen 50% .

3. De regeling heeft - voorlopig - een looptijd tot 1999.

**Regeling functiebelo-
ning bos en natuur-
terreinen**

1. De regeling wil een bijdrage leveren aan het duurzame instandhouden van bos en natuurterreinen met een functie recreatie, houtproductie, natuur, landschap en milieu.

2. Het bos en/of natuurterrein moet minstens 5 aaneengesloten ha omvatten..

3. De bijdrage voor particulieren bedraagt fl. 140 per ha (mits opengesteld voor publiek)

Particuliere terreineigenaren en publiekrechtelijke lichamen

Voor 1997 is voor natuur fl. 2 miljoen en voor bos fl. 9,9 miljoen beschikbaar

**Bijdrageregeling
schaapskudden**

Vanaf 1990 subsidieert het ministerie van LNV in het onderhoud van schaapskudden als beheersmaatregel en als cultuurhistorisch fenomeen.

Particuliere stichtingen, gemeenten, terreinbeherende organisaties e.d

Subsidie wordt verstrekt ten behoeve van het functioneren van 14 schaapskudden. Hiermee is jaarlijks een bedrag gemoeid van ruim fl. 200.000

**Nationaal land-
schapspatroon**

In de Nota Landschap (1992) is het zogenoemde Nationaal Landschapspatroon aangeduid als de patronen en elementen die van nationale betekenis zijn - of zullen worden - voor de identiteit van het landschap en die bovendien doorgaans een zekere omvang hebben.

Landinrichtingsprojecten

Bij iets meer dan de helft (53%=16) van de 30 onderzochte landinrichtingsprojecten bleek het beleid, gericht op specifieke landschapsdoelen c.q. het nationale landschapspatroon, volledig gestalte te hebben gekregen. Bij de overige projecten is versterking of aanpassing in meer of mindere mate wenselijk.

Met betrekking tot de realisering van het Nationale Landschapspatroon is besloten tot het jaar 2018 6000 ha te veilig te stellen, te financieren uit onder meer de instrumenten landinrichting en natuurontwikkeling.

Wet Bodembescherming

1. De Wet Bodembescherming (1986) maakt het mogelijk bij algemene maatregel van bestuur regels te stellen over gebruik en bescherming van de bodem. Daarbij kan het o.m. gaan om regels m.b.t. het uitvoeren van werken op of in de bodem, waarbij ingrepen worden verricht die de bodem kunnen verontreinigen. Die regels kunnen betrekking hebben op grond- en funderingswerkzaamheden, bodemonderzoek, ontginningen, ontgrondingen of ontgravingen e.d.
2. Gedeputeerde Staten kunnen een gebied waar de bodem in fysische, chemische of biologische zin weinig is aangetast aanwijzen als bodembeschermingsgebied.
3. De mogelijkheid bestaat om archeologische of historisch-geografische elementen in de beslissing een rol te laten spelen.

Overheden, particulieren, bedrijven

Schokland is als object op de Wereld Erfgoed Lijst geplaatst kunnen worden op grond van de bescherming, die het gebied geniet op grond van de Wet bodembescherming. Ook in een aantal andere gevallen is het voorkomen van archeologische waarden mede aanleiding geweest tot het toepassen van deze wet.

Landinrichtingswet

1. De Landinrichtingswet (1985) strekt tot verbetering van de inrichting van het landelijk gebied overeenkomstig de functies van dat gebied, zoals deze in het kader van de ruimtelijke ordening zijn aangegeven. De landinrichting kan voorzieningen omvatten voor onder meer : de land-, tuin- en bosbouw, de natuur en het landschap en de cultuurhistorie.
2. De voor het betrokken gebied ing-

Provincie, gemeente, bewoners en gebruikers zie ad Nationaal landschapspatroom

estelde landinrichtingscommissie stelt een landinrichtingsprogramma en landinrichtingsplan op, waarin o.m. de te treffen maatregelen en voorzieningen worden omschreven.

Wet op de ruimtelijke ordening

1. De Wet op de ruimtelijke ordening (1985) schept het kader voor o.m. de planologische kernbeslissing (PKB), de provinciale streekplannen en de gemeentelijke bestemmingsplannen.
N.B. Dit betekent dat het instrumentarium voor de uitvoering van de ruimtelijke ordening voor een zeer belangrijk deel niet op rijksniveau, maar decentraal plaats vindt.

Rijk, provincie en gemeente

In het Structuurschema Groene Ruimte, deel 4: Planologische kernbeslissing heeft het rijk zijn beleid op dit terrein vastgelegd en provincies en gemeenten gevraagd de inhoud van deze pkb te laten doorwerken in streek- en bestemmingsplannen. Diverse provincies besteden in hun streekplannen uitdrukkelijk aandacht aan de cultuurhistorie. In gemeentelijke bestemmingsplannen worden cultuurhistorische objecten (monumenten e.d.) planologisch beschermd. Veel gemeenten hebben bestemmingsplan buitengebied, maar in veel andere gemeenten is dit nog niet het geval.

Wet op de stads- en dorpsvernieuwing

1. De Wet op de stads- en dorpsvernieuwing strekt ertoe inspanningen te doen plegen gericht op het behoud, herstel, verbetering, herindeling of snering van bebouwde gedeelten van het gemeentelijk grondgebied, onder meer betrekking hebbend op cultureel en milieu-hygiënisch gebied.
2. Gemeenteraden kunnen voor een of meer gedeelten van hun grondgebied een leefmilieuverordening of een stadsvernieuwingsplan opstellen.
3. In gebieden waarvoor een leefmilieuverordening geldt is het verboden te slopen zonder sloopvergunning van B&W.

Provincie en gemeente

4. Een sloopvergunning moet worden geweigerd indien een vergunning in gevolge de Monumentenwet, een provinciale of gemeentelijke monumentenverordening is vereist en deze vergunning niet is verleend.

5. Er bestaat een bepaalde verdeling van de uit 's Rijks kas beschikbare middelen voor de uitvoering van het beleid inzake de stadsvernieuwing.

6. Het aantal panden binnen een reeds aangewezen of nog aan te wijzen beschermd stads- of dorpsgezicht en het aantal beschermde monumenten vormt mede de grondslag voor de verdelingsnorm.

3.3 OVERIGE INSTRUMENTEN

Naast bovenvermelde wet- en regelgeving beschikt het rijk nog over diverse andere instrumenten, waarmee het beleid op het gebied van de cultuurhistorie gestalte wordt of kan worden gegeven.

Onderstaande opsomming is niet compleet, maar schetst slechts een beeld van de situatie op dit terrein.

Beleidsuitvoering en -ondersteuning

In het verlengde en ter uitvoering van de wet- en regelgeving kunnen in de eerste plaats de

rijksdiensten worden genoemd, zoals

- * Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ);
- * Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB)
- * Staatsbosbeheer (SBB).

Deze uitvoerende diensten verzorgen een veelheid aan activiteiten en voorzieningen, zoals bv:

- * Indicatieve Kaart Archeologische Waarden,
- * Monumenten Selectie Project ,
- * TRAP-(toeristisch recreatieve archeologische projecten) routes
- * e.d.

Voorts kent het rijk nog diverse instellingen, die op het onderhavige terrein een beleidsondersteunende rol vervullen, zoals bv.

- * DLO-Staring Centrum
- * Informatie- en Kenniscentrum Natuurbeheer (IKC-N).

Voorlichting en onderwijs/educatie :

Genoemd kunnen worden het Project Erfgoed-actueel van OC&W, voorlichting en voorlichtingsmateriaal aan algemeen publiek , instellingen als de voormalige, thans geprivatiseerde rijksmusea of door het rijk gesubsidieerde musea op cultuurhistorisch terrein, zoals het Nederlands Openluchtmuseum, Zuiderzeemuseum en Scheepsarcheologisch Museum e.d.

Indirect - maar wel uiterst wezenlijk - zijn de door het rijk mogelijk gemaakte studierichtingen en beroepsopleidingen aan de rijksuniversiteiten, zoals Nederlandse archeologie, historische bouwkunde, historische geografie, etc.

Subsidiëring :

Door subsidiëring van particuliere initiatieven, die allerlei uitvoerende (bv. onderhoud) en ondersteunende (bv. voorlichting) activiteiten verrichten draagt het rijk bij aan het behoud en beheer van veel cultuur-historisch erfgoed. Als voorbeeld kunnen worden genoemd de subsidiëring van

- * Stichting tot Behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen (PHB),
- * Archeologische Monumentenwacht,
- * Archeologische Werkgemeenschap Nederland,
- * Nationaal Contact Monumenten (NCM),
- * Landschapsbeheer Nederland

Fiscale regelingen

Het rijk faciliteert bv. in de vorm van fiscale regelingen en lage rente bij leningen investeringen op het gebied van bos, natuur en landschap resp. behoud en herstel van de gebouwde omgeving. Genoemd kunnen worden :

- * Groenfonds
- * Nationaal Restauratiefonds
- * Natuurschoonwet

Bestuurlijk overleg, convenanten

Door regelmatig overleg met bijvoorbeeld het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Vereniging van Nederlandse gemeenten (VNG) plaatst het rijk onderwerpen op het gebied van de cultuurhistorie op maatschappelijke en politieke agenda's. In dit verband kunnen ook de verschillende convenanten worden genoemd. Zo heeft de ROB bijvoorbeeld convenanten gesloten met

- * Rijkswaterstaat
- * Dienst Landelijk Gebied
- * Nederlandse Spoorwegen.

4. Cultuurhistorische informatie

Beleid

Anonymus, 1974. Monument en samenleving. Een toekomst voor ons verleden.

Baas, H.G. & W.A. Ligtendag (1994). Project 33 NBP Top down. Een methode van selectie en waardering van historisch-geografische elementen en patronen in het landschap op basis van de landschapsgenese. Landview, Hoorn.

Baas, H.G. & W.A. Ligtendag, 1996. Project 33 NBP Nationaal. Een methode voor selectie van historisch-geografische elementen en patronen van bovenregionale betekenis. Landview, Hoorn.

Barends, S., 1987. Steekproefsgewijze inventarisatie van perceelsvormen in Nederland. STIBOKA, rapport nr 1927.

Borger, G.J. & P.J.M. Vesters, 1996. Cultuurhistorie Groene Hart, een inventarisatie en een waarderingskaart. VROM.

Borger, G.J., A.J. Haartsen & P.J.M. Vesters, 1997. Het Groene Hart, een Hollands cultuurlandschap.

Deeben, J. et al., 1997 (in druk). Beyond the crystal ball. Predictive modelling as a tool in archeological heritage management and occupation historie.

Derksen, W. et al., 1983. Monumentenzorg en effecten van centraal beleid. Een analyse van de bescherming van stads- en dorpsgezichten.

Dockum, Saskia van, et al. , 1997. Nederlandse landschappen van Wereldformaat. Cultuurlandschappen op de Werelderfgoedlijst. Geografie 6/1.

Groenewoudt, B.G. et al. , 1994. De degradatie van de archeologische betekenis van de Nederlandse bodem.

Haartsen, A.J. et al., 1989. Levend verleden. Een verkenning van de cultuurhistorische betekenis van het Nederlandse landschap

Knoop, R. & H.Jansen, 1995. Verantwoord vergeten: selectie in de archeologische monumentenzorg.

Knoop, Riemer, 1996. Archeologie en identiteit.

Profijt, I.R. & M.M.G.J. Bakermans, 1988. Cultuurhistorische kartering van Nederland. STIBOKA Wageningen.

Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1991 Handleiding selectie en registratie jongere stedenbouw en bouwkunst.

ROB, 1997. Geef de toekomst een verleden. Beleidsplan 1997-2000.

ROB, 1997. Voor de kiezen. Selectiebeleid ROB 1997-2000 (concept).

Willems, W.J.H., 1994. De toekomst van het verleden. Archeologische monumentenzorg in Nederland. Spiegel Historiae 29.

Inrichting en Beheer

Anema, Karen, 1997. Archeologisch erfgoed, goed beheerd. Behoud, inrichting en beheer in het landelijk gebied. CRM-reeks deel 9.

Anonymus, 1995. Archeologie Houten. Inpassing archeologische vindplaatsen in een VINEX-lokatie. Gemeente Houten.

Eerden, M.C. (red), 1995. Inrichten met diepgang. Actief omgaan met archeologie in landinrichtingsprojecten. ROB/LBL.

Ginkel, E.J. van & B.J. Groenewoudt. 1995. Archeologische landschapselementen. Bescherming, beheer, restauratie. Stichting LONL, Utrecht.

Groot, H.L. de (red), 1995. Cultuurhistorische Effectrapportage 'Leidsche Rijn'. gemeente Utrecht.

Harten, J.D.H. et al., 1992. De tuin van Utrecht. Geschiedenis en waarden van het landschap in het landinrichtingsgebied Groenraven-Oost. Matrijs, Utrecht.

Odé, O. & A.J. Haartsen, 1997. Cultuurhistorisch Effectrapportage Culemborg, plangebied Parijsch. Stichting RAAP/Gemeente Culemborg.

Odé, O. & A.J. Haartsen, 1997. Cultuurhistorisch Effectrapportage Culemborg, plangebied Lanxmeer. Stichting RAAP/Gemeente Culemborg.

Rijksdienst voor de Monumentenzorg, vanaf 1992. Cultuurhistorische verkenningen.

Wentink, Suzanne & Dre van Marrewijk, 1996. Archeologie, een inrichtingsbron. In: kwaliteit op locatie. VROM.

Kaarten, gegevensbestanden

Archeologische Monumentenkaarten (AMK): topografische kaarten 1 : 50.000 en digitale bestanden van de archeologische monumenten (al dan niet beschermd) per provincie. Nog niet voor alle provincies geactualiseerd.

Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW), eerste generatie: landsdekkende kaart van de verwachte archeologische betekenis. Het gebied van de grote wateren en de Noordzee is nog in ontwikkeling.

Archis: landsdekkend digitaal gegevensbestand van archeologische vondsten, vindplaatsen en terreinen.

LKN. De landschaps ecologische kartering (gegevensverzameling per kilometerhok) bevat naast ecologische gegevens ook informatie over historisch-geografische zaken.

Meetnet Landschap. Gewerkt wordt aan de ontwikkeling van een meetstelsel waarin onder andere aardkundige en cultuurhistorische meetdoelen zijn opgenomen. IKC-Natuurbeheer, Staring Centrum.

Monumentenregister. RDMZ heeft een gegevensbestand van alle wettelijk beschermde rijksmonumenten. Nog niet verwerkbaar, coördinaten zullen in de toekomst worden toegevoegd.

Monumenten Inventarisatie Project. Bestand jongere bouwkunst 1840-1940. RDMZ.

RDMZ: Historische factor Stadsvernieuwingsfonds (overzicht beschermde stads- en dorpsgezichten per provincie).

Historisch-geografische informatie van steekproeven Barends (percelering en andere kenmerken) en Profijt en Bakermans. Staring Centrum.

De Belvedere-reeks is een initiatief van het project Belvedere voor cultuurhistorie en leefomgeving. Het project heeft als doel te zorgen voor een samenhangend cultuurhistorisch beleid als volwaardig onderdeel van het beleid voor ruimtelijke kwaliteit en leefomgeving.

Exemplaren zijn aan te vragen bij het secretariaat van de projectgroep:

VROM/RPD
IPC 372
Kamer J806
Postbus 30940
2500 GX Den Haag
070 - 339 1067